

Îeșirea din anonimat a memoriei (Memory's exit from anonymity)

Dan Mihai ȚĂLNARU

Abstract: *In the transition process from authoritarianism to democracy, Romania has, nevertheless, omitted something: the confrontation with the communist past. With a few exceptions, used to justify certain transition sideslips (restitutions, privatizations), the topic has been regarded, for decades, through an inverted spyglass. The lack of public politics to provide support for research and the preservation of the recent past, the authorities' refusal to find and charge those responsible for the communist crimes have minimized, in the new post-December society, the enormous prejudice this profoundly inhuman ideology has generated for over forty years. Sociological studies demonstrate that the Romanians' appreciation of the communist regime is, today, after three decades of post-communism, still unnaturally high. The fragmentary rendering of the past, the lack of an official narrator and of coherent strategies regarding the memorialization of the recent past, of educational programmes meant to expose it in a just and innovative manner, related to the specific requirements of the new generation, brings us today in a position to face the hypertrophy of the communist regime nostalgia, offering leeway to pro-communist revisionism and leftist negationism.*

Keywords: *communist crimes, post-communism, transition justice, memory institutions, nostalgia, negationism.*

Introducere

După înlocuirea regimului comunist, guvernele postdecembriste au răsfoit, de voie, de nevoie, *mode d'emploi*-ul democrației. Retragerea statului din economie și transformarea sa din una hipercentralizată, bazată pe industria grea, în una mai suplă, orientată către piață, modernizarea vechilor sisteme instituționale, restituirea proprietăților însușite abuziv de regimurile trecute reprezentau noile provocări ale fostelor state socialiste în procesul de organizare, dezvoltare și consolidare a democrației. Un obiectiv politic major în etapa de democratizare a statului a reprezentat integrarea României în alianțele strategice, politice și economice euroatlantice. Includerea aducea cu sine garanții importante cu privire la securitatea națională, la integritatea teritorială, la anumite legături economice și comerciale, iar cerințele de eligibilitate obligau statul să intervină, din nou, prin reforme serioase, în sistemul de justiție, administrație, în respectarea drepturilor fundamentale și nu în ultimul rând în dialogul și cooperarea sa cu societatea civilă.

În tot acest proces de tranziție de la autoritarism la democrație, România a omis totuși ceva, confruntarea cu trecutul comunist. Cu mici excepții, folosite în justificarea anumitor derapaje ale tranziției (retrocedări, privatizări), subiectul a fost privit, vreme de decenii, printr-un ochi întors, lipsa unor politici publice care să asigure cercetarea și prezervarea trecutului

recent au minimizat în noua societate prejudiciul enorm pe care comunismul l-a adus, mai bine de 40 de ani, răpind și dereglând din temelii o întreagă națiune.

Lipsa în cele trei decenii postdecembriste a unor spații de întâlnire și dialog cu trecutul nostru din comunism, raportarea marginală a decidenților, dar și derapajele discursive ale acestora cu privire la regimul trecut, absența responsabililor pentru atrocitățile fostului regim totalitar ne-a făcut pe fiecare dintre noi să ne reconstruim propria imagine asupra acestuia. În aceeași manieră în care comunismul și-a susținut și promovat născocirile ideologice – alăturând ficțiunea de realitate, „dând ficțiunii statut de realitate”¹, ne-am confecționat fiecare un colaj al momentelor trecute, multe scoase din context și decupate sub rațiunea indulgentă a nostalgiei. Această formă la îndemână și individuală de conservare a memoriei a ridicat un zid între umbrele trecutului comunist și memoria lui colectivă, oferind fostului regim totalitar suficiente circumstanțe atenuante, devenite astăzi argumente în favoarea unei alte ideologii: negaționismul de stânga. Apărută imediat după revoluția bolșevică și construită pe negarea consecințelor regimului comunist, a crimelor sale, forța acestei ideologii constă astăzi în persistența ei și sprijinul venit din societate, ceea ce o face încă „să se manifeste fără ezitare și fără să plătească”².

Nimic nu este câștigat pentru totdeauna

Un studiu recent al Open Society Foundation, realizat în urma unui sondaj desfășurat în 7 țări est-europene, toate aparținând fostului bloc sovietic³, ne arată că la 30 de ani de la căderea cortinei de fier, în aceste state, inerția și rigiditatea acestei bariere ideologice, încă separă, cu destulă severitate, fostele tabere ale Războiului Rece.

Plecat de la creșterea îngrijorătoare a populismului în regiune, a inegalităților economice, dar și a încrederii tot mai scăzute a populației în instituțiile democratice ale statului, rezultatele acestui demers nu sunt dintre cele mai liniștitoare. Procentele anchetei de opinie ne arată că în statele chestionate există un motiv de reală îngrijorare pentru viitorul democrației, libertății și securității sociale, zona devenind „un teren fertil” pentru ascensiunea populismului iliberal.

¹ Andrei Pleșu, Horia-Roman Patapievici, Gabriel Liiceanu, *O idee care ne sucește mintile*, Editura Humanitas, București, 2014, p. 65.

² Thierry Wolton, *Negaționismul de stânga*, Editura Humanitas, București, 2019, p. 54.

³ <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/states-of-change-attitudes-in-central-and-eastern-europe-30-years-after-the-fall-of-the-berlin-wall>

Răspunsurile venite din partea participanților fundamentează în bună măsură concluziile rezultate: întrebați dacă consideră că *democrația este în curs de amenințare în țara lor*, majoritatea au răspuns afirmativ, cel mai mare procent regăsindu-se în Slovacia (61%), urmată de Ungaria și România (58%), dar și de Bulgaria (56%). Îngrijorarea cea mai crescută a fost înregistrată, explicabil, de altfel, în rândul persoanelor născute înainte de 1946, cele care au trăit cea mai mare parte a vieții în timpul comunismului, mult mai conștiente astăzi de pericolul revenirii unui regim totalitar: în ordine, Bulgaria (81%), urmată de Polonia și România, fiecare cu câte 63%.

La două decenii după revoluția din decembrie 1989, rezultatele unui alt sondaj de opinie ne arătau că aprecierea românilor față de regimul comunist era încă, una nefirească de crescută. Peste 60% dintre cei intervievați afirmă că înainte de 1989 trăiau mai bine, iar 57% se arătau împotriva interzicerii partidelor comuniste. Aproape 70% dintre respondenți considerau că regimul comunist *a fost o idee bună, dar aplicată greșit*, și tot atâția afirmă că fostul dictator comunist, responsabil direct pentru dezastrul economic și pentru regimul criminal pe care l-a întreținut aproape 25 de ani *nu și-a meritat soarta*, 41% oferindu-i votul pentru funcția supremă în stat, în cazul unei ipotetice candidaturi⁴. O altă cercetare sociologică prilejuită de împlinirea a 30 de ani de democrație îi găsea pe 27,2% dintre români cu credința că *regimul comunist a făcut mai mult bine României*, decât rău, ceea ce confirmă că în bună măsură românii nu se despărțiseră încă de seducția comunismului.

Studiile sociologice ne arată că această nostalgie după perioada regimului totalitar este generată în cea mai mare măsură de prezent, de proiecția lui în viitor și nu neapărat de anii pe care fiecare i-am lăsat în trecut, mitul bunăstării regăsit în socialismul de stat fiind ținut în viață de contextul economic și social actual. Imposibilitatea pentru mulți dintre români de a-și acoperi nevoile de bază, corupția, fiscalitatea, birocrăția excesivă, resursa umană insuficient calificată din administrația statului alimentează această realitate care ține la adăpost egalitarismul „Epocii de Aur”, perioadă tocmai caracterizată prin sărăcie, submediocritate, lipsa libertății și teamă generalizată.

Procentele pro-nostalgie nu sunt însă, adunate în totalitate de generațiile care au trăit înainte de 1989. Lipsa unor locuri de întâlnire a generațiilor postdecembriste cu istoria, cu

⁴ https://ires.ro/uploads/articole/romanii_si_nostalgia_comunismului.pdf

trecutul recent, mijlocite de expertiza specialiștilor, a dus la preluarea unor mituri din partea celor care n-au experimentat totalitarismul, și rostogolirea lor, a priori, spre adevăr. Comunismul național ceaușist, legitimat de un eșafodaj istoriografic special construit „celui mai iubit fiu al poporului”, ambalat într-un festivism desuet aflat în totală contradicție cu situația dezastruoasă a nivelului de trai, trebuie să rămână doar în zona de analiză și întâlnire între specialiști și public și nicidecum argumente în favoarea unor disculpări ale regimului totalitar sau a unor nostalgii total deturnate.

Statul, un aliat nesigur al memoriei

Astăzi, când fostele state central est-europene se confruntă cu o recrudescență a nostalgiei după regimul comunist, în dauna unei jumătăți de secol de cruntă dominație, cultura memoriei trebuie să reprezinte o prioritate moralmente necesară pentru societatea actuală. Recuperarea, înțelegerea, păstrarea și valorificarea memoriei este o responsabilitate împărțită între familie, școală, instituțiile culturale și, nu în ultimul rând, clasa politică. Politicienii nu au dreptul să se sustragă de la cercetarea și conservarea trecutului; fără ambivalență și subiectivism, aceștia au obligația să-și asume toate implicațiile pe care susținerea adevărului istoric le aduce cu sine. Trimiterea în justiție a responsabililor pentru abuzurile și atrocitățile săvârșite, comemorarea victimelor, reparațiile morale și materiale cuvenite acestora, precum și asigurarea unor condiții specifice cercetării și prezervării memoriei perioadei comuniste sunt teme ce nu pot lipsi din agenda politică actuală. Maniera marginală și triumfalistă în care clasa politică s-a raportat la condamnarea regimului comunist a fost și este cu totul diferită de cea a statelor fostului bloc răsăritean. Absența voinței politice în nașterea unor instituții muzeale, menite să contribuie la cercetarea și vizualizarea perioadei comuniste, în ciuda apelurilor repetate ale specialiștilor și a societății civile, întreține în societate nostalgia după epoca totalitară și nicidecum despărțirea de aceasta.

În deschiderea volumului *Marele jaf postcomunist: spectacolul mărfii și revanșa capitalismului*, coordonat de Emanuel Copilaș (o critică la adresa postcomunismului autohton), profesorul timișorean ne prezintă o clasificare a anticomunismului românesc, pe care-l privește ca o *particularitate* a perioadei postdecembriste. Astfel, la nivelul dezbaterii publice, autorul identifică mai multe tipuri de anticomunism, adaptat, fiecare, la anumite idei și convingeri doctrinare, dar și la interese personale sau de grup. Anticomunismul de extremă dreaptă, neo-

legionar, lăsat din ce în ce mai liber în societate, din păcate, *sucește* astăzi tot mai multe minți. Urmează anticomunismul liberal, nu atât de vocal pe cât are de apărat, urmat de anticomunismul social-democrat, aflat la celălalt capăt al spectrului politic, întrebuințat mai mult la ocazii festive. Ultima categorie o constituie „anticomunismul pragmatic”, un loc de întâlnire a foștilor aparțici și oficiali ai poliției politice din regimul trecut, mulți cu răspunderi directe în instrumentarea regimului totalitar, aflați între timp în căutarea unor noi biografii care să-i legitimeze ca principali beneficiari ai economiei clientelare postdecembriste⁵.

În intervențiile publice, politicienii au îmbrăcat de multe ori mantia anticomunismului, sub diversele ei forme, regăsite în rândurile de mai sus, înserând în discursuri scurte decupaje din deceniile dictaturii comuniste, de cele mai multe ori pentru sensibilizarea electoratului, sau pentru discreditarea competitorilor politici⁶. Nu de puține ori, substituiți în specialiști ai istoriei, politicienii români au făcut, fără nicio reținere, aprecieri iresponsabile și total lipsite de fundament cu privire la trecutul totalitar.

În iulie anul acesta, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER)⁷, aducea în atenția publică elogiile unui politician român la adresa fostului dictator comunist Nicolae Ceaușescu și a regimului său politic⁸. Cu puțin timp în urmă, în plenul Comisiei juridice a Senatului, un alt politician, senator, de această dată, își făcea cunoscute considerațiile cu privire la mișcarea de Rezistență Armată Anticomunistă pe care o vedea „îndreptată împotriva intereselor României”⁹. Nu pot fi trecute cu vederea nici afirmațiile fostului șef al statului în privința abdicării forțate a Regelui Mihai I și instaurarea republicii populare. Cel care, la presiunea societății civile, înființase o comisie specială de condamnare a regimului comunist¹⁰, reunind astfel specialiști de renume în domeniul istoriei comunismului, „tocmai pentru a fundamenta intelectual și moral actul de condamnare”¹¹, plasa gestul fostului

⁵ Emanuel Copilaș (coord.), *Marele jaf postcomunist: spectacolul mărfii și revanșa capitalismului*, Editura Adenium, Iași, 2017, p. 7.

⁶ Memoria internetului păstrează atacurile fostului președinte Traian Băsescu, din diferite campanii electorale, îndreptate împotriva contracandidaților săi, Sorin Opreșcu, Mircea Geoană sau Crin Antonescu.

⁷ Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER) este o structură guvernamentală înființată în decembrie 2005 prin Hotărârea de Guvern 1724/2005.

⁸ <https://www.iicmer.ro/comunicat-de-presa-ceaulescu/>.

⁹ <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/serban-nicolae-partizanii-anticomunisti-din-munti-au-slabit-capacitatea-de-aparare-a-romaniei-819772>.

¹⁰ este vorba despre Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, comisia fiind creată în aprilie 2006 de instituția prezidențială, pentru a redacta un raport necesar condamnării în mod oficial a regimului totalitar comunist din România (1948-1989).

¹¹ <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6217&idm=2&idl=3>.

monarh în zona trădării naționale. Deconectat total de la adevărul istoric, președintele republicii îi atribuia în aceeași diatribă fostului suveran al României și responsabilitatea holocaustului din teritoriile românești¹².

Lipsa unei minime documentări plasează deseori aceste afirmații ale politicianilor autohtoni în zona de argumentație strict ideologică specifică regimului totalitar trecut, și nicidecum la nivelul discursului de tip european. Toate aceste derapaje discursive sunt în parte responsabilile astăzi pentru valul de populism iliberal și nostalgia după regimul comunist.

Moralitatea de multe ori îndoielnică a aleșilor noștri, ignoranța și incapacitatea acestora de a vedea și trata adevărul istoric, vulgarizarea discursului politic, nivelul dezbaterii publice, suprapuse peste absența intelectualului public în procesul de modelare a societății și de conștientizare a generațiilor din urmă, cu privire la riscul revenirii unor ideologii trecute au dus, împreună, la o *radicalizare* a unei părți însemnate dintre tineri, tradusă prin lipsa de interes, pierderea încrederii în democrație și în instituțiile sale, manifestată, din păcate, prin renunțarea voluntară la unele din drepturile cetățenești fundamentale¹³.

Justiția de tranziție

Asigurarea accesului la justiție tuturor victimelor regimului comunist a constituit o prioritate pentru aproape toate statele foste comuniste aflate în procesul de tranziție la democrație. În primul deceniu postceaușist, România a irosit oportunitatea creării unei arhitecturi instituționale capabilă să investigheze atrocitățile regimului tocmai prăbușit, și aducerea în fața justiției a celor responsabili, urmărind mai degrabă „banalizarea temei”, golirea ei de conținut. Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS)¹⁴, instituția statului cu atribuții în deconspirarea fostei poliții politice comuniste, era cu greu înființată, la 10 ani după răsturnarea regimului comunist, în timp ce în fosta RDG, instituția similară cu atribuții în administrarea arhivelor fostului serviciu de securitate est-german, devenea operațională 8 ani mai devreme¹⁵. România recunoștea oficial dezastrul lăsat de regimul comunist abia la 16 ani de la înlăturarea acestuia, când aproape că se reinventase. Legea prin care statul anula condamnările penale „cu caracter politic și măsurile administrative asimilate acestora, pronunțate în perioada 6

¹² <https://m.hotnews.ro/stire/9120104>.

¹³ Alegerile din 2016 au avut cea mai scăzută prezență la urne de până atunci, politicienii reușind să mobilizeze doar 39,49% din electorat, din care prezența la vot a tinerilor cu vârsta între 18 și 34 de ani a reprezentat 18,2%.

¹⁴ <http://www.cnsas.ro>.

¹⁵ Agenția comisarului federal pentru evidența STASI (BStU). Vezi <https://www.bstu.de/en/>.

martie 1945 - 22 decembrie 1989”, și în același timp se obliga în fața victimelor regimului comunist să acorde despăgubiri pentru prejudiciul moral suferit a fost adoptată în Parlament în vara anului 2009¹⁶. Acest act de dreptate venise însă prea târziu, mulți dintre supraviețuitorii închisorilor comuniste părăsiseră această lume fără o minimă reparație din partea statului, pentru suferințele îndurate.

Despre condamnarea celor direct responsabili pentru crimele comunismului, nu prea sunt multe de spus. Ne-au mai trebuit 10 ani pentru ca justiția postdecembristă să condamne, pentru atrocitățile comise, doi foști ofițeri din sistemul penitenciar comunist. Cazul locotenent-colonelului în rezervă Alexandru Vișinescu, fost comandant al penitenciarului Râmnicu Sărat, urmat de cel al colonelului Ioan Ficior, fost comandant al coloniei de muncă Periprava¹⁷, ambele mediatizate intens în urma campaniei „Dosarul torționarilor”¹⁸, au rămas, până astăzi, singurele ajunse în fața justiției postdecembriste, și totodată urmate de o condamnare penală. Schimbarea echipei manageriale a instituției, survenită în 2014, ca urmare a transferului puterii politice, a stopat acest demers de recuperare a adevărului istoric și de redare a demnității foștilor deținuți politic, invocând „lipsa de probe”¹⁹. Mai mult decât atât, noua conducere considera că „celebra campanie”, în fapt un act de reparație tardivă din partea statului român, dar esențial în despărțirea de trecutul totalitarist, nu era decât o „gogoasă de presă”²⁰. Plasând întregul demers pe tărâmul derizoriului, conducerea agenției guvernamentale oferea astfel spațiu de manevră negaționiștilor de stânga și nostalgicilor după fostul regim, iar celor responsabili direct pentru suferința din *casele morții*, liniștea și pensia statului român.

¹⁶ Legea nr.221 din 2 iunie 2009, privind condamnările cu caracter politic și măsurile administrative asimilate acestora, pronunțate în perioada 6 martie 1945-22 decembrie 1989. Legea era departe de a fi perfectă, de cele mai multe ori perioada de numai 3 ani acordată de legiuitor pentru *reconstituirea dosarului în care a fost pronunțată hotărârea de condamnare*, era insuficientă, drept urmare, foarte mulți dintre foștii deținuți sau rudele acestora (*soțul sau descendenții acesteia până la gradul al II-lea inclusiv*), au fost nevoiți să renunțe. http://www.cdep.ro/proiecte/2008/400/00/0/leg_pl400_08.pdf.

¹⁷ Curtea Supremă îi condamnă definitiv pe lt.col. (r) Alexandru Vișinescu (în anul 2016), și pe col. (r) Ioan Ficior (în anul 2017), la câte 20 de ani închisoare, pentru tortură (tratamente neomnoase - infracțiuni contra umanității - în formă continuată).

¹⁸ Campania a fost demarată de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER) în mandatul istoricului Andrei Muraru, și avea ca scop aducerea în fața justiției a unor foști lucrători ai Direcției Generale a Penitenciarelor, aflați încă în viață, cu toții suspectați de comiterea unor abuzuri și crime politice în sistemul penitenciar comunist.

¹⁹ <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-24270339-banditilor-aici-nu-ati-venit-ingrasati-aici-ati-venit-intrati-pamant-datoria-care-romania-ramas-dupa-30-ani-caderea-comunismului.htm>.

²⁰ <https://www.gandul.ro/puterea-gandului/sistemul-contraataca-pe-cine-a-deranjat-deconspirarea-tortionarilor-12918857>.

Până la aceste două cazuri, judecătorii nu mai sancționaseră, practic, niciun responsabil direct pentru represiunea comunistă, chiar dacă alte patru dosare luaseră drumul justiției postcomuniste. În 23 de ani, Parchetul General avea să finalizeze doar patru rechizitorii ce aveau în centrul lor nume ale unor foști ofițeri și înalți funcționari comuniști, bănuți a fi responsabili pentru crimele comise în regimul totalitar. Primul, Alexandru Drăghici, fost ministru de interne, cel mai eficient instrument politic al regimului Gheorghiu-Dej, trimis în judecată pentru un asasinat la comandă petrecut în anii 50, ca urmare a unei altercații verbale, și nicidecum pentru rolul major pe care l-a avut în orchestrarea represiunii, avea să părăsească această lume fără să compară în fața magistraților²¹. Gheorghe Crăciun, fost comandant al penitenciarului Aiud, una dintre cele mai reprezentative figuri ale represiunii comuniste, responsabil pentru „reeducarea politică” din spațiul carceral, învinuit de procurori pentru „omor deosebit de grav”, murea și el înainte de finalizarea procesului. O altă încercare pentru justiția de tranziție românească a constituit-o dosarul „Autobuzul”. Cazul, o dramă petrecută în august 1981, cu zeci de vieți pierdute, demarat în timpul regimului comunist și finalizat în 1993, s-a soldat în cele din urmă cu condamnarea a doi foști demnitari comuniști de rang înalt²² și a altor 4 lucrători operativi din rândul poliției politice. Cel mai recent și mediatizat caz este cel al inginerului Gheorghe Ursu, arestat de Securitate în anul 1985, pentru aprecierile sale profund critice la adresa regimului comunist și a șefului statului, ucis prin tortură, câteva luni mai târziu, în arestul Miliției²³. Cazul a fost considerat de specialiștii în istoria comunismului românesc și de aproape întreaga opinie publică drept un eșec al justiției de tranziție românești. Curtea de Apel București avea să-i achite, cel puțin într-o primă motivare, prin schimbarea încadrării faptelor, pe responsabilii aceluiași asasinat. În plus, pe lângă disculparea celor doi foști ofițeri ai Departamentului Securității Statului, învinuiți pentru crime împotriva umanității, instanța retrăgea calitatea inginerului Ursu de „disident politic, acesta nefiind un opozant pe față al regimului comunist”²⁴.

Doar cu aceste condamnări, represiunea comunistă ieșea practic *achitată* din sala de judecată a justiției postcomuniste, aclamată de nostalgici și negaționiști. Cu sprijinul ignoranței și

²¹ Cu puțină vreme înainte de demararea acțiunii penale, fostul demnitar avea să se stabilească la Budapesta, unde, sub protecția reglementărilor privind extrădarea dintre cele două state foste comuniste, murea în anul 1993, fără să dea socoteală pentru crimele comise.

²² Este vorba despre Tudor Postelnicu, fostul șef al poliției politice comuniste, și George Homoștean, fost ministru de Interne, ambii condamnați pentru „omor deosebit de grav”, pedepsele fiind ulterior grațiate.

²³ Andrei Muraru, *Vișinescu, torționarul uitat: închisoarea, crimele, procesul*, Editura Polirom, Iași, 2017, pp. 44-46.

²⁴ Pentru o istorie a cazului consultați: <http://gh-ursu.ong.ro/>.

amatorismului decidenților politici, toate aceste dosare au devenit, alături de altele, mari restanțe ale sistemului de justiție postcomunist. Cum să vorbim generațiilor actuale despre esența profund antiumană a regimului comunist, despre valurile de arestări și anihilarea dușmanilor de clasă, cum să-i privim în ochi pe supraviețuitori sau pe urmașii acestora, în condițiile în care la 30 de ani de la prăbușirea regimului comunist nu vrem să cunoaștem cu adevărat dimensiunea terorii?!²⁵.

Un Timp fără Spațiu

Cu certitudine, memoria are nevoie de public în aceeași măsură în care publicul are nevoie de memorie. Atrocitățile național-socialismului, fascismului, comunismului necesită o permanentă cercetare, dezbateri, vizualizare, mai cu seamă în teritoriile în care acestea s-au petrecut. Aproape toate statele foste comuniste, prin recuperarea și reinterpretarea justă a trecutului, au promovat și întreținut în societățile lor o cultură a amintirii. Care sunt punctele de susținere pe care statul le pune astăzi la dispoziția memoriei victimelor represiunii politice? Memoria se sprijină, în primul rând, pe instituții. Aproape toate țările foste comuniste au făcut eforturi considerabile în crearea unor edificii muzeale destinate cercetării și prezervării amintirii fostelor regimuri totalitare. Dacă este să amintim numai două astfel de spații ale memoriei est-europene, „Muzeul Comunismului”, din Praga²⁶, deschis în anul 2001, și „Muzeul Terorii”, de la Budapesta, inaugurat în 2002²⁷, muzee cu milioane de vizitatori anual, ne dăm seama unde ne situăm astăzi în domeniul formării memoriei colective cu privire la trecutul totalitar.

Aceste instituții create împotriva amneziei, dincolo de funcția lor educativă și de cea a conservării unei realități istorice care ne privește pe toți, au menirea de a sădi în rândul tinerilor o cultură a libertății, singura armă împotriva revenirii acestor ideologii totalitare care au subjugat Europa în secolul trecut.

²⁵ Nici numărul victimelor și nici cel al călăilor nu este cunoscut astăzi. Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, singura sursă asumată de către stat, aproxima un număr aflat între 500.000 și 2.000.000 de persoane.

²⁶ Muzeul este amplasat în Palatul Savarin, din Piața Venceslav, un loc cu însemnătate în „Revoluția de catifea”.

²⁷ Terror Háza Múzeum, amplasat într-o clădire cu un profund trecut totalitar, a servit drept închisoare și spațiu de tortură pentru indezirabilii regimului pro-nazist al „Mișcării Crucilor cu Săgeți”, iar după instaurarea regimului comunist a devenit sediul Poliției politice (AVH). Muzeul nu reprezintă singurul spațiu în care este vizualizată teroarea regimului comunist, Muzeul Național de Istorie și Muzeul Orașului Budapesta dedicând, la rândul lor, spații generoase.

În timpul regimului comunist, trecutul istoric al Partidului-stat, devenit un veritabil aliat ideologic, s-a aflat, prin toate instrumentele memoriei, de la muzee și memoriale, până la arhitectura glorificatoare, sau cea cu valoare comemorativă, la discreția tuturor. În epoca postdecembristă, întâlnirea cu trecutul totalitar a fost și rămâne lipsită de un cadru instituțional pe măsura importanței, refugiind trecutul recent în zona unor nostalgii greșit înțelese.

Astăzi, după 30 de ani, câteva inițiative izolate apără cumva onoarea amintirii comunismului. Cea mai cunoscută publicului rămâne „Memorialul victimelor comunismului și al rezistenței”, realizat și aflat sub autoritatea Fundației Academia Civică, declarat prin lege „ansamblu de interes național”. Situat în fosta închisoare de la Sighetul Marmației, temniță politică aflată în nordul extrem al țării, devenită simbol al represiunii comuniste, memorialul este cel mai complex loc, de până acum, ce pune la dispoziția publicului o întreagă narațiune istorică a regimului comunist²⁸.

Un alt loc de pe harta memoriei represiunii comuniste, aflat ani la rând în uitare, este închisoarea de la Râmnicu Sărat. Evocată de Corneliu Coposu în amintirile sale ca fiind „apogeul, atât în ceea ce privește sistemul torționar, cât și în ceea ce privește tentativa de exterminare a deținuților politici”²⁹, instituția de reclusiune a contribuit aproape 15 ani la reeducarea dușmanilor de clasă. Ridicat la sfârșitul secolului al XIX-lea în micul oraș buzoian Râmnicu Sărat, cu un total de 47 de celule destinate exclusiv deținuților de drept comun, edificiul făcea parte din locurile de detenție de dimensiuni mici. În ciuda renumelui de penitenciar mărunț, figuri politice importante ale secolului trecut s-au aflat de-a lungul vremii în încăperile sale de reclusiune. Liderul extremei drepte românești, Corneliu Zelea Codreanu, ministrul de externe comunist Ana Pauker, amândoi încarcerați sub regimul autoritar al lui Carol al II-lea, Vasile Luca, ministrul comunist al finanțelor și generalii Ady Ladislau și Ion Eremia, ultimii trei responsabili pentru instituționalizarea regimului de tip sovietic, deveniți între timp indezirabili ai statului, s-au aflat și ei între zidurile acestei închisori³⁰.

După anul 1955, instaurarea unui regim de exterminare fizică și psihică avea să transforme micul penitenciar răgățean într-un instrument de anihilare a adversarilor politici³¹.

²⁸ <https://www.memorialsighet.ro/>.

²⁹ Corneliu Coposu, *Confesiuni. Dialoguri cu Doina Alexandru*, Editura Vremea, București, 1996.

³⁰ Andrei Muraru, *op. cit.*, p. 123.

³¹ Până la dezafectarea sa, închisoarea a menținut un regim de izolare, supraveghere permanentă, frig, înfometare, lipsa unei minime asistențe medicale, dublate de pedepse de o brutalitate aberantă. Pentru o imagine cât mai clară a condițiilor de detenție din întreaga existență a penitenciarului Râmnicu Sărat, vezi Andrei Muraru (coord.), Sorin

Întâlnită în memorialistica de detenție sub numele de „închisoarea tăcerii”, pentru regimul impus de totală solitudine, edificiul buzoian a adunat, sub comanda locotenentului Alexandru Vișinescu, personalități remarcabile aparținând elitei interbelice românești, în majoritate supraviețuitori ai Sighetului, redevenit în vara aceluia an penitenciar de drept comun. Ion Mihalache, Ilie Lazăr, Constantin Titel Petrescu, Ioan Bărbuș, Alexandru Todea, Victor Rădulescu-Pogoneanu, Corneliu Coposu, Ion Diaconescu sunt doar o parte dintre cei care au cunoscut infernul stabilimentului carceral. În mai 1963, la 3 luni după decesul liderului țărănist Ion Mihalache³², închisoarea era dezafectată, devenind în scurt timp spațiu de depozitare, iar după căderea regimului comunist, o atracție pentru întreprinzătorii economiei de tranziție. În anul 2007, după decenii de agonie, fosta fortăreață a izolării și severității excesive intra sub autoritatea IICCMER, devenind astfel singura inițiativă a statului în prezervarea unor vestigii din sistemul carceral comunist. Revitalizat în 2013, de noua echipă managerială a Institutului, proiectul căpăta perspectivă în transformarea fostului penitenciar aflat în ruină într-un memorial care să ofere, alături de zona de expunere, o serie de alte funcțiuni culturale și non-culturale. Noua garnitură politică din 2014 avea însă să ducă la o nouă schimbare de macaz, plasând proiectul în *conservare* și nicidecum în serviciul societății. Astăzi, agenția guvernamentală, cu o nouă conducere, anunță reluarea proiectului din momentul în care acesta fusese abandonat cu mai bine de 5 ani în urmă.

O altă etapă dificilă în înțelegerea trecutului recent a fost alinierea sistemului de învățământ comunist la noile cerințe democratice. Reforma pleca în primul rând de la „dezideologizarea educației”, un proces deloc ușor, ținând cont de nevoia vechiului regim de întrebuințare a istoriei naționale în legitimarea ideologică. După această etapă „reparatorie” au fost modificate planurile de învățământ, procesul de monitorizare și evaluare, politicile curriculare, toate mari consumatoare de resurse umane, nefinalizate nici până astăzi³³. În sprijinul creșterii calității actului educational, ministerul de resort aproba, în primul deceniu postcomunist, introducerea în învățământul preuniversitar, în învățământul gimnazial în anul

Cucerai, Dumitru Lăcătușu, Clara Mareș, Constantin Petre, Cristina Roman, Marius Stan, *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*, studiu introductiv de Cristina Roman, postfață de Marius Oprea, Editura Polirom, Iași, 2008

³² Ion Mihalache, fondator și președinte al Partidului Țărănesc, vicepreședinte al Partidului Național-Țărănesc, a ajuns la Râmnicu Sărat în iulie 1955, fiind transferat de la Penitenciarul Sighet, în urma transformării acestuia în închisoare de drept comun, unde a decedat după o lungă agonie în 5 februarie 1962, la vârsta de 82 de ani.

³³ Sebastian Țoc, *Clasă și educație. Inegalitate și reproducere socială în învățământul românesc*, Editura Pro Universitaria, București, 2018, p. 88.

1997, iar din 1999 în cel liceal³⁴, a unor manuale auxiliare, așa cum am arătat, în folosul cunoașterii. Demersul, cu serioase lacune în ceea ce ținea de mecanismul de avizare și aprobare a acestor auxiliare, a generat apariția peste noapte a unui *val* de manuale alternative, producând, cum era de așteptat, multă maculatură, totul devenind mai mult o afacere profitabilă decât crearea unor noi instrumente de lucru cu adevărat utile pentru elevi.

Regimului comunist, la 30 de ani după înlăturarea sa printr-o revoluție sângeroasă, singura de acest fel din tot spațiul ex-sovietic, nu i s-a găsit încă locul cuvenit în manualele de istorie. Pe tot parcursul educațional elevii se intersectează cu istoria națională în doar trei dintre cei 12 ani de învățământ preuniversitar, în clasele a IV-a, a VIII-a și a XII-a. Nu avem aici spațiul necesar unei minime analize cu privire la noțiunile pe care tinerii le primesc prin intermediul manualelor școlare despre fostul regim totalitar, de la instaurarea sa și până la Revoluția Română din decembrie 1989.

Două manuale auxiliare destinate elevilor de liceu și aprobate de Ministerul Educației vin astăzi în sprijinul studierii trecutului comunist. Primul, o materializare a unei colaborări între cercetătorii IICCMER și un grup de profesori de istorie, intitulat „O istorie a comunismului din România”, a apărut în anul 2008, (cu două ediții ulterioare în 2009 și 2014) și este adresat elevilor din ultimele două clase de liceu. Cel de al doilea, „Istoria recentă a României”, editat în anul 2015 printr-o finanțare POSDRU în beneficiul Ministerului Educației Naționale și Cercetării Științifice, îi vizează pe elevii claselor IX-XII³⁵. Întâlnirea dintre școală și aceste binevenite instrumente *auxiliare* este condiționată de multe ori de disponibilitatea pe care profesorii o au sau nu față de aceste cursuri opționale, de nivelul de încărcare a programei școlare și, evident, de interesul elevilor.

Cele două subiecte sunt insuficient abordate astăzi chiar și la nivelul învățământului universitar, asta din pricina subfinanțării cercetării, a accesului încă deficitar la documente, din lipsa digitalizării fondului arhivistic, a fondului de carte din biblioteci și, nu în ultimul rând, a interesului tot mai scăzut din partea noilor generații pentru studierea regimului comunist³⁶.

³⁴ Andrei Florin Sora, *Lupta pentru libertate! Revoluția din 1989 în manualele școlare pentru cursurile opționale de Istorie*, în *Caietele Revoluției*, nr. 4 (65), 2016, p. 36.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ De salutat este inițiativa Facultății de Istorie din cadrul Universității din București, care a pus la dispoziția studenților, începând cu anul 2014, un program de master intitulat „Istoria Comunismului în România”, <https://istorie.unibuc.ro/programe/master/istoria-comunismului-in-romania/>.

Concluzii

Examinarea regimului comunist este departe de a fi rezolvată, chiar dacă aceasta nu se mai află astăzi doar în sarcina istoricilor, alte metodologii din sfera științelor umaniste, din zona istoriei economice și cea socială, contribuind la cercetarea regimului totalitar. Redarea fragmentară a trecutului și lipsa unui narator *oficial* întrețin și astăzi în societate reverberațiile acestei ideologii totalitare, prezente în toate cele trei decenii, iată încheiate deja, ale postcomunismului românesc.

Nu există un termen limită pentru recuperarea și ieșirea din anonimat a memoriei. Societatea are nevoie cât mai degrabă de strategii coerente în privința memorializării trecutului recent, a unor programe educaționale care să-l prezinte într-o manieră justă și inovatoare, racordată la cerințele specifice ale noilor generații, ținându-le la adăpost de nostalgia, total distorsionată, după regimul comunist. Considerațiile tot mai pozitive la adresa acestuia oferă în societate îndeajuns spațiu de manevră, atât de necesar teoreticienilor revizionismului procomunist și al negaționismului de stânga, care dau astăzi tot mai des târcoale memoriei trecutului totalitar, o instituție fără ziduri, încă anonimă.

Bibliografie:

- COPOSU, Corneliu, *Confesiuni. Dialoguri cu Doina Alexandru*, Editura Vremea, București, 1996
- COPILAȘ, Emanuel, (coord.), *Marele jaf postcomunist: spectacolul mărfii și revanșa capitalismului*, Adenium, Iași, 2017
- MURARU, Andrei, *Vișinescu, torționarul uitat: închisoarea, crimele, procesul*, Editura Polirom, Iași, 2017
- PLEȘU, Andrei, PATAPIEVICI, Horia-Roman, LIICEANU, Gabriel, *O idee care ne sucește mintile*, Editura Humanitas, București, 2014
- SORA, Andrei Florin, *Lupta pentru libertate! Revoluția din 1989 în manualele școlare pentru cursurile opționale de Istorie*, în *Caietele Revoluției*, nr.4 (65), 2016
- ȚOC, Sebastian, *Clasă și educație. Inegalitate și reproducere socială în învățământul românesc*, Editura Pro Universitaria, București, 2018
- WOLTON, Thierry, *Negaționismul de stânga*, Editura Humanitas, București, 2019

Resurse electronice

CIOCÎLTAN, Cătălina, „Bănescu: Abdicarea regelui Mihai a fost un act de trădare a interesului național/ Unora le dăm averile, iar pe alții îi considerăm criminali de război”, *hotnews.ro*, disponibil la: <https://m.hotnews.ro/stire/9120104> (accesat pe 2 august 2020)

DINU, Clarice, „Bă, bandiților, aici nu ați venit să vă îngrășați, aici ați venit să intrați în pământ"/ Datoria cu care România a rămas și după 30 de ani de la căderea comunismului”, *hotnews.ro*, disponibil la: <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-24270339-banditilor-aici-nu-ati-venit-ingrasati-aici-ati-venit-intrati-pamant-datoria-care-romania-ramas-dupa-30-ani-caderea-comunismului.htm> (accesat pe 5 septembrie 2020)

Institutul Român pentru Evaluare și Strategie, „Românii și nostalgia comunismului, Sondaj de opinie”, disponibil la:

https://ires.ro/uploads/articole/romanii_si_nostalgia_comunismului.pdf (accesat pe 5 aprilie 2020)

„IICCMER condamnă atitudinea primarului comunei Bârnova, Mihai Bălan, care îl elogiază pe dictatorul Nicolae Ceaușescu pe o rețea socială și solicită PSD sancționarea edilului”, comunicat IICCMER, 17.07.2020, disponibil la: <https://www.iiccmr.ro/comunicat-de-presa-ceausescu/> (accesat pe 1 august 2020)

Open Society Foundation, „States of Change: Attitudes in Central and Eastern Europe 30 Years after the Fall of the Berlin Wall”, disponibil la:

<https://www.opensocietyfoundations.org/publications/states-of-change-attitudes-in-central-and-eastern-europe-30-years-after-the-fall-of-the-berlin-wall>, (accesat pe 2 martie 2020)

SULTĂNOIU, Marian, „Sistemul contraatacă. Pe cine a deranjat deconspirarea torționarilor?”, *gandul.ro*, disponibil la: <https://www.gandul.ro/puterea-gandului/sistemul-contraataca-pe-cine-a-deranjat-deconspirarea-tortionarilor-12918857> (accesat pe 2 august 2020)

„Șerban Nicolae: Partizanii anticomuniști din munți au slăbit capacitatea de apărare a României”, *digi24.ro*, 30.10.2017, disponibil la:

<https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/serban-nicolae-partizanii-anticomunisti-din-munti-au-slabit-capacitatea-de-aparare-a-romaniei-819772> (accesat pe 1 august 2020)

*** <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6217&idm=2&idl=3>

*** http://www.cdep.ro/proiecte/2008/400/00/0/leg_pl400_08.pdf.